

UDK: 930.23:323.1(497.5)
Pregledni članak
Primitiven: 20. XI, 1993.

Što su sve povjesničari izmislili
U povodu najnovijih radova dr. Petra Korunića

NIKŠA STANČIĆ
Filozofski fakultet u Zagrebu

Autor upozorava da neka obilježja rada dr. P. Korunića znače otklon od tradicije hrvatske historiografije, koju je dosad odlikovala stručna korektnost i profesionalna znanstvena odgovornost, te da to u novije vrijeme nije izolirana pojava. Raspravlja o njegovim ocjenama dosadašnje historiografije, te o njegovim ranijim i najnovijim ocjenama hrvatske i južnoslavenske ideje, kao i o koncepciji federalizma i konfederalizma u programu hrvatskog nacionalnog («ilirskog») pokreta prve polovice i Narodne stranke druge polovice 19. st.

Već desetak godina, otkad je počeo rabiti elemente politološke metode u historiografskim istraživanjima, dr. Petar Korunić u svojim radovima iznosi ocjene o ideologiji preporodnog i poslijepreporodnog razdoblja hrvatske povijesti 19. stoljeća koje zahtijevaju ozbiljnu raspravu o njihovoj kako metodološkoj, tako činjeničnoj osnovici. Istodobno se dr. Korunić u historiografskim uvodima i na drugim mjestima u svojim priložima vrlo kritički osvrće na historiografiju koja se do njegova vremena bavila istom problematikom. Tako se već desetak godina u svojim priložima neizostavno osvrće i na moj rad, ocjenjujući ga općenito vrlo pohvalnim riječima, ali odbacujući i izvrćući neke od rezultata mojih istraživanja.

Na rad dr. Korunića nisam dosad reagirao, vjerujući da će se on uz određene metodološke korekcije vratiti tradiciji svojih ranijih kvalitetnih radova. Nisam reagirao ni na njegove neosnovane tvrdnje o mojim radovima jer sam također pretpostavljao da će jedanput ipak prestati s prenošenjem i variranjem istih formulacija iz rada u rad. Želio sam izbjeći polemiku, vjerujući da se u historiografiji ionako zna tko što i kako radi. Međutim, u zadnjim svescima *Povijesnih priloza* Instituta za suvremenu povijest dr. Korunić je svoju metodu rada doveo do razine nakon koje se o njoj ne može šutjeti, a prešao je i podnošljivu granicu netočnog predstavljanja nekih mojih ocjena i rezultata istraživanja.¹

¹ P. Korunić, »Program konfederalizma u hrvatskoj političkoj i društvenoj misli u XIX. stoljeću«, u: *Povijesni prilozi* 10, 1991., 103—157; P. Korunić,

Zbog toga sam izdavaču *Povijesnih priloga* bio najavio opširniji osvrt na rad dr. Korunića.

Analiza rada dr. Korunića pokazala se vrlo teškom iz dva razloga. Najprije zbog toga jer periodički mijenja svoje ocjene, nakon čega ostalim istraživačima predbacuje radi ocjena koje je i sam ranije zastupao. Zatim zato što gradeći svoje ocjene, bilo o povijesnim pojavama bilo o historiografiji, ne poštuje osnovna pravila povijesničarske struke i općenito znanstvenog rada, tj. ispušta podatke koji ruše njegove zaključke i krivo interpretira povijesne izvore i rezultate historiografije. Nakon toga rasprava o metodi postaje gotovo bespredmetnom.

Na žalost, čini se da takvo postupanje danas nije sasvim izolirana pojava. Da ostanem samo na onome što mi je najbliže, upozorit ću na prikaz Tomislava Markusa iz zadnjeg broja *Casopisa za suvremenu povijest* istog izdavača u kojem je ocijenjena i moja uvodna studija tiskana u zborniku *Mihovil Pavlinović u politici i književnosti* (1990.), a koji sadrži intencije i tehniku rada bliske onima koje nalazimo u radovima dr. Korunića.¹ Jedno od obilježja te pojave je uvjerenje autorâ da povijest mogu pisati bez obveza prema povijesnim činjenicama i prema zahtjevima povijesničarskog zanata.

Dr. Korunić doduše već dugo govori o »netočnostima« u mojim radovima, ali su one s vremenom u njegovim očima narasle do »predrasuda« i konačno, u svom zadnjem prilogu (1992.), do »zabluda«. Pritom izrazi »predrasude« i »zablude« vrijednosno nisu nimalo neutralni i zvuče sasvim poznato. A u vezi s mojom ocjenom odnosa hrvatske i južnoslavenske ideje u ideologiji iliraca i kasnijih narodnjaka tvrdi da su »historičari okrenuli red zbilje i događaja«, odnosno da su sve to »izmislili historičari«.²

Nakon toga u prilogu T. Markusa nalazim kako on u vezi s mojim radom, uz neke iste primjedbe kao i dr. Korunić, odbacujući po kratkom postupku moje konstatacije i ocjene tvrdi da »narodni preporod nije nikada postojao u Dalmaciji«, dapače da nije postojao »ni u povijesti hrvatskog nacionalizma uopće« (ne uzima u obzir da je on dio europskog »preporodnog« fenomena od talijanskog »Risorgimenta« do »českého národního obrození«), da se ne može govoriti o »vodama« preporoda u Dalmaciji, nego o »najutjecajnijim pojedincima« jer je prvi »vođa« bio Stjepan Radić nakon 1918. (ne valjda u smislu: vođa, vožd, duce, Führer). Tvrdi također da je moja konstatacija od dva društvena kruga u Dalmaciji, slikovito izražena sintagmom o »dvije Dalmacije«, samo »umjetna konstrukcija, koja treba pružiti opravdanje za nacionalni dualizam po kojem vodeći sloj Zagore (...) afirmira hrvatsku nacionalnu ideju, a političari 'gradskog društva' afirmiraju južnoslavensku nacionalnu ideju«.

¹ Hrvatski nacionalni i politički program 1848/49. godine. Prilog poznavanju porijekla hrvatske nacije i države Hrvatske, u: *Povijesni prilozi* 11, 1992., 177-252.

² T. Markus, »Mihovil Pavlinović u politici i književnosti« (ur. N. Stančić), Zagreb, 1990., 479. str., u: *Casopis za suvremenu povijest* 25, br. 1, Zagreb, 1993., 182-187.

³ P. Korunić, *Hrvatski nacionalni i politički program 1848/49. godine*, 191-201.

itd., itd. Dakle, kako bi rekao dr. Korunić, opet su nešto »izmislili historičari« i može se povijest pisati ispočetka bez obzira na činjenice. Dakako, svako vrijeme piše svoju povijest, jer povjesničar pred prošlost postavlja pitanja na koja želi dati odgovor svome vremenu. Danas se pred povjesničara postavljaju neka stara, ali i neka nova pitanja. Povjesničar će na njih dati pravi odgovor samo ako povijest pod njegovim perom ostane znanost, a to znači da se povjesničar mora pridržavati činjenica makar one i ne bile onakve kakve bi njemu i čitatelju bile poželjne, te da mora objasniti zašto su one bile takve kakve su bile, a ne drugačije. Hrvatska historiografija ima svoju tradiciju koju je odlikovala stručna korektnost i profesionalna znanstvena odgovornost, a to je bila i njezina prednost u raspravama o bitnim problemima hrvatske prošlosti, hrvatsko-srpskih odnosa, »jugoslavenskog pitanja« itd. Danas je odgovornost i profesionalnost hrvatskoj historiografiji potrebna nego ikada.

Zbog svega toga odlučio sam odložiti već napisani opširni osvrt na rad dr. Korunića, na njegovu metodu i njegove interpretacije preporodne i poslijepreporodne narodnjačke ideologije druge polovice 19. stoljeća. U ovom ću se prilogu zadržati na onim obilježjima elementarne tehnike njegova rada koja nisu karakteristična za hrvatsku historiografiju kao cjelinu, ali drugi primjeri pokazuju da ona postaju prisutnija nego što su bila ranije. Učinit ću to samo na nekoliko odabranih primjera, jer bi osvrtnje na sve što bi bilo potrebno zauzelo previše prostora.

Dr. Korunić je nametnuo predmet ove rasprave, a to su nacionalna ideja i politički program hrvatskoga preporodnog i poslijepreporodnog razdoblja, u prvom redu odnos hrvatske i jugoslavenske ideje u njima ili — kako govori naslov jedne knjige dr. Korunića — »jugoslavizam i federalizam« u hrvatskoj politici 19. stoljeća. U raspravu o tom predmetu ovdje zalazim onoliko koliko je najnužnije, te ovo nije ni polemika s ocjenama dr. Korunića, ni obrana vlastitih ocjena, niti obrana »jugoslavenske ideje u Hrvata«, kako je o njoj znao govoriti dr. Korunić, nego obrana načela povjesničarske struke na području koje je izabrao dr. Korunić.

»Jugoslavenska ideja u Hrvata«

U svojim novijim radovima dr. Korunić se odlučno opredjeljuje za ocjenu da je ilirska i kasnija narodnjačka ideologija zastupala jasnu hrvatsku nacionalnu ideju i isto tako jasnu južnoslavensku »nacionalnu« ideju. Osvrćući se s takvog stajališta na ocjenu nacionalne ideologije hrvatskih narodnjaka druge polovice 19. stoljeća u historiografiji, dr. Korunić, među ostalim, tvrdi kako ja ocjenjujem da je ta ideologija zastupala južnoslavensku nacionalnu ideju. Kao dokaz te moje »zablude« naveo je sljedeći odlomak iz jednoga mog rada o hrvatskome narodnom preporodu u Dalmaciji:

»Narodnjački orijentirano građanstvo u gradskom društvu primorske Dalmacije nosilo je u sebi teret zasebnog povijesnog razvitka Dalmacije. Premda mu nije bilo strano hrvatsko etničko ime, prisutno u puku, ono još nije bilo spremno da se u proces hrvatske nacionalne integracije

uključiti pod hrvatskim imenom, te je prihvatilo misao o južnim Slavenima kao jednoj naciji. Južnoslavenska ideja imala je zadatak da neutralizira dalmatinski partikularizam i slavo-dalmatsku ideologiju i da omogućiti napredak procesa hrvatske nacionalne integracije. Južnoslavenska nacionalna integracijska ideologija gradskih narodnjaka u Dalmaciji bila je jedna od varijanata narodnjačke ideologije koja je kao sustav bila najrazrađenija kod štrosmajerovskih narodnjaka u banskoj Hrvatskoj.⁴

Dr. Korunić me sasvim točno citirao. U navedenom odlomku doista tvrdim da su narodnjaci zastupali južnoslavensku nacionalnu ideju. Međutim, tu ne govorim o narodnjačkoj ideologiji općenito, nego o ideologiji dalmatinskih narodnjaka druge polovice 19. stoljeća. I zatim, kao što daje naslutiti zadnja navedena rečenica, taj odlomak ne sadrži moju cjelovitu ocjenu ideologije dalmatinskih narodnjaka. Da ju je želio prikazati u cijelosti, dr. Korunić je morao citirati i rečenice koje u istom mom radu slijede iza onih koje je navo, a te glase:

»U seljačkom društvu Dalmatinske zagore, Makarskog primorja i neretvanskog područja nisu postojali uvjeti za nastanak slavo-dalmatske ideologije, te je ona u procesu nacionalne integracije moglo nadovezati na hrvatsku etničku svijest puka. Zbog toga je pučka inteligencija seljačkog društva izgradila varijantu narodnjačke ideologije koja je za proces izgradnje hrvatske nacije kao jedne od južnoslavenskih nacija mobilizirala izravno pod hrvatskim imenom.«⁵

U tom odlomku, dakle, tvrdim sasvim suprotno od onog što mi dr. Korunić pripisuje, tvrdim, naime, da dalmatinski narodnjaci nisu zastupali južnoslavensku nacionalnu ideju. Ipak, kao što čitatelj može uočiti, u mojim dvjema ocjenama nema kontradikcije. One se odnose na dvije različite skupine narodnjaka, prvu u vodstvu preporodnog pokreta predstavljenu Mihom Klaićem, a drugu predstavljenu Mihovinom Pavlinovićem. Prema tome, tvrdnja dr. Korunića kako sam ocijenio da su narodnjaci zastupali južnoslavensku nacionalnu ideju dezinterpretacija je rezultata mojih istraživanja, iznesenih u brojnim radovima, koja su pokazala da su postojale dvije varijante preporodne ideologije u Dalmaciji. Shematski pristup, u koji nije moguće uklopiti varijante preporodne nacionalne ideologije, i njegova određena tendencija u prikazivanju rezultata historiografije, spriječili su dr. Korunića da uvaži i neke rezultate mojih istraživanja razvoja ideologije ilirizma. U knjizi Gajeva *Još Hrvatska ni propala' iz 1832–33.* (1989) upozorio sam na hrvatsko polazište, ali i na razliku između Gajevih i Draškovićevih koncepcija u pripremom razdoblju preporodnog pokreta 1830–35. godine. Utvrdio sam da je Ljudevit Gaj uočio i na početku preporodnog pokreta razvijao i hrvatsku i južnoslavensku (ilirsku) ideju, pri čemu je polazio od hrvatske ideje i razrađivao model zasebnoga hrvatskog standardnog jezika različitog od srpskog, a Slovence je označavao kao dio hrvatskog etnikuma. Grof Jan-ko Drašković je, pak, slijedeći dio hrvatske kulturne tradicije, 1832. godine ilirsko ime rabio kao sinonim za hrvatsko, te ga nije upotrebljavao

⁴ N. Stanić, »Narodni preporod u Dalmaciji«, u: *Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)*, ur. M. Gross, Zagreb, 1981, 138; P. Korunić, *Hrvatski nacionalni i politički program 1848/49. godine*, 193–194.

⁵ N. Stanić, *Narodni preporod u Dalmaciji*, 138.

kao naziv za južne Slavene, nitj je Hrvate stavljao u južnoslavenski okvir. U skladu s takvom hrvatskom tradicijom, on je ilirskim imenom osim Trojedne kraljevine obuhvaćao samo još Bosnu i slovenske zemlje. Nakon početka preporodnog pokreta 1835. godine ideologija ilirizma se homogenizirala, ali je usprkos tome i dalje Gaj intimno Slovence smatrao dijelom hrvatskog etnikuma, a Drašković pokazivao da sve stanovnike Hrvatske (osim Srba u Srijemu) smatra Hrvatima.⁶

Međutim, dr. Korunić tu knjigu u svojim radovima i ne spominje jednako kao što, pišući o ideologiji hrvatskoga narodnog preporoda, ne spominje ni ostale moje radove o toj problematici (osim jedne sintetski pisane studije).

Nije točna ni tvrdnja dr. Korunića prema kojoj ocjenjujem da su hrvatski preporoditelji do »spoznaje o hrvatskoj naciji« došli tek posredstvom južnoslavenske nacionalne ideje, odnosno da su »polazili najprije od takozvane ilirsko-južnoslavenske nacionalne ideje, a tek zatim, tobože putem te opće etničko-nacionalne identifikacije, došli do hrvatske nacionalne svijesti«.⁷

Upravo su moja istraživanja o oblikovanju ideologije Ljudevita Gaja pokazala netočnost ocjena u historiografiji da su preporoditelji polazili od južnoslavenskog okvira, da su predodžbe preporoditelja o identitetu i opsegu hrvatskog etnikuma na početku preporoda bile »mutne« i pokazivale »zbrku« i »nesnalaženje« u nacionalnim shvaćanjima, te da se njihova predodžba o hrvatskom identitetu iskristalizirala iz ilirske ideje. Dapače, pokazao sam kako je prilikom oblikovanja preporodne ideologije pravac kretanja tekao ne od ilirstva prema hrvatstvu, nego obratno, od hrvatstva prema ilirstvu. Tako na kraju mojeg priloga (1990.) o Gajevim shvaćanjima iz 1835. godine stoji polemički zaključak:

»Gaj (je) — suprotno dosadašnjim ocjenama u historiografiji — iznio predodžbu o hrvatskoj etničkoj individualnosti i o hrvatskoj etničkoj cjelini na području Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Istre i Bosne, uglavnom u opsegu u kojem se na tim područjima hrvatska nacija oblikovala. Takav podatak bitno utječe na ocjenu razvoja kako Gajevе nacionalne ideologije, tako nacionalne ideologije Hrvatskog preporodnog pokreta u cijelosti.«⁸

Opcenito rečeno, hrvatska južnoslavenska ideja, bez mnogo nijansiranja nazvana nacionalnom idejom, prema mojoj ocjeni je u svom preporodnom obliku (dakle, ne bilo kakva bezvremenska »jugoslavenska ideja«), kao derivat ideje »kulturnog slavenstva« i zajedno s njim, bila sredstvo identifikacije i diferencijacije hrvatske nacije prema njemstvu, mađarstvu i talijanstvu, u vrijeme kada je socijalna, politička ili kulturna prevlast njemačke, mađarske i talijanske nacije na hrvatskom prostoru prijetila asimilacijom odnosno »denacionalizacijom« najviših društvenih slojeva na hrvatskom prostoru. Kao neutralna ideja ona je suzbijala snažne partikularističke osjećaje koji su postojali u najvišim društve-

⁶ N. Stanić, *Gajeva 'Još Hrvatska ni propala' iz 1832–33*, Zagreb, 1989., 97–145.

⁷ P. Korunić, *Hrvatski nacionalni i politički program 1848/49. godine*, 191–201.

⁸ N. Stanić, »Naš narod' Ljudevita Gaja iz 1835. godine«, u: *Radovi* (Zavod za hrvatsku povijest) 23, Zagreb, 1990., 59.

nim slojevima proizišlim iz starog društva, te je poravnala put procesu hrvatske nacionalne identifikacije.

S druge strane, južnoslavenska je ideja svojom predodžbom o etničkom, jezičnom i kulturnom jedinstvu južnih Slavena zamučivala jasnoću i usporavala ritam identifikacije i diferencijacije hrvatske nacije prema slavenskoj i istojezičnoj srpskoj naciji. Zbog toga je funkciju takve diferencijacije već u narodnjačkoj ideologiji druge polovice 19. stoljeća preuzela ideja hrvatske nacionalne države, odnosno ideja »hrvatskog političkog naroda«. Tu je ideju u sklopu općenite hrvatske narodnjačke ideologije polovice 19. stoljeća najjasnije oblikovao Mihovil Pavlinović i najpotpunije je formulirao u svome tajnom programu »Hrvatska misao« iz 1869. godine. O tom sam, uostalom, u više navrata pisao, a najopširnije u knjizi *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji* (1980).⁹ Sasvim jasnu hrvatsku ideju, izvan slavenskog i južnoslavenskog okvira i oslonjenu na prirodno i u prvom redu državno pravo, oblikovala je tek ideologija Stranke prava.

Ovdje ne želim ulaziti u potanju raspravu o odnosu hrvatske i južnoslavenske ideje u preporodnoj i poslijepreporodnoj nacionalnoj ideologiji. Želim samo napomenuti da je moja konstatacija o južnoslavenskoj »nacionalnoj« ideji točna kad je riječ o ideji »jezične« ili »kulturne nacije« u sklopu te ideologije, jednako kao što je točna tvrdnja i moja i dr. Korunića o hrvatskoj nacionalnoj ideji kad je riječ o ideji »državne« ili »političke nacije«.

A inzistirati, poput dr. Korunića, da je hrvatska ideja imala isključivo značaj nacionalne ideje, dok bi južnoslavenska ideja bila isključivo »nacionalna«, znači ocjenjivati ideologiju iliraca i kasnijih narodnjaka sa stajališta našega današnjeg poimanja prema kojem je nacija apsolutni identitet, neovisan o bilo kakvim »srodnim« nacijama, poimanja u kojem su apsolutno poklopljeni pojmovi »kulturne nacije« i »političke nacije«, te prema kojemu nacija teži svome punom ostvarenju u vlastitoj, nacionalnoj državi. Znači ne vidjeti da su ilirci i narodnjaci raspolagali dijelom drugačijim kategorijalnim aparatom od našega, te da je njihova ljestvica vrijednosti bila pomaknuta u odnosu na našu današnju, zbog čega nije uvijek moguće današnjim pojmovima precizno izraziti njihove. Također, znači ne uočavati povijesnu stvarnost koja izmiče shemati-ziranju, jer se pokazuje da se preporodna i poslijepreporodna nacionalna ideologija, zadržavajući istu strukturu, mijenjala zbog novih funkcija koje su se pred nju postavljale u skladu s novim potrebama procesa hrvatske nacionalne identifikacije, i općenito da ta ideologija nije bila sasvim homogena, nego da je postojala kroz svoje varijantne oblike.

U tom smislu ostajem uz svoje konstatacije o značaju hrvatske i južnoslavenske ideje i njihovu odnosu, te ocjeni o funkciji hrvatske južnoslavenske preporodne i poslijepreporodne (ne neke druge) ideje i općenito te ideologije, ma koliko dr. Korunić tvrdio da su je »izmislili historičari«, tj. da je to moja izmišljotina.

Ne ulazim ni u razloge zbog kojih dr. Korunić prešućuje ili izvrće rezultate mojih istraživanja. Svakako, čini to na način koji navodi čitaoc,

⁹ N. Stančić, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji* (Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869), Zagreb, 1980.

napose neupućene, da steknu dojam kako se, eto, pojavio istraživač koji napokon skida koprenu s hrvatske povijesti i pokazuje što su nam povjesničari od nje napravili, tj. što su nam to sve »izmislili historičari«. Međutim, stajališta s kojih danas dr. Korunić ocjenjuje druge povjesničare samo su posljednja faza u mijenama njegovih ocjena hrvatske preporodne i poslijepreporodne ideologije.

Tako je dr. Korunić svojedobno (na primjer, 1982.) ocjenjivao da je »jugoslavenska ideja u Hrvata« bila »historijski uvjetovana«, da je bila »sastavni i neodvojivi dio hrvatske nacionalne politike«, te da su se hrvatska i jugoslavenska politika »dijalektički prozimala« i polagale »temelj modernom razvoju hrvatske nacije«. I kasnije (na primjer, 1984.) ocjenjivao je da je preporodna koncepcija o »ilirskoj narodnosti« sadržavala »teoretsku pretpostavku jedne nacionalno-unitarističke ideje«, te da »ilircima u početku nisu bili posve jasni nacionalni odnosi u Južnih Slavena«. Sve, dakle, ocjene za koje sada bez temelja tvrdi da ih ja zastupam, premda sam s nekim od takvih ocjena i sâm polemizirao, i za koje tvrdi da su »netočnosti«, »predrasude« i »zablude«!

No, dr. Korunić je tijekom nekoliko etapa došao napokon (1992.) do ključka da su »ilirizam« i »jugoslavizam« u hrvatskim ideološkim sustavima 19. stoljeća imali samo »deklarativni karakter« i da su bili »iluzija«. Potpuno suprotno svemu onome što je ranije tvrdio o ulozi jugoslavenske ideje u polaganju temelja za razvoj hrvatske nacije, teoretskoj osnovici unitarističke jugoslavenske ideje kod iliraca i njihovim nejasnim nacionalnim shvaćanjima, sada je rekao: »Posve je jasno da u tome (u formiranju hrvatske nacije) ni slavenstvo, ni ilirizam, ni jugoslavizam nisu imali neku važniju ulogu osim sporedne, čak ni za određenje nekog konkretnog (makar teorijskog) etničkog identiteta.« Odnosno: »ilirizam i jugoslavizam (...) tvorili su samo iluziju.«¹¹

Dr. Korunić ima pravo mijenjati mišljenje i on se tim pravom obilno koristi ne samo u ovom slučaju. Ljudski je razumljivo kad prešućuje svoja ranija drugačija shvaćanja i u tome nije jedini. Međutim, nije u redu kad tuđe pogreške vidi i tamo gdje one ne postoje, a ne spominje vlastite ocjene s kojima se više sâm ne slaže, ali koje sada kod drugih kvalificira kao »netočnosti«, »predrasude« i »zablude«.

*»Program konfederalizma u hrvatskoj političkoj
i društvenoj misli«*

U svojim novijim radovima dr. Korunić je napose zaokupljen problemom je li hrvatska politička preporodnog i poslijepreporodnog razdoblja bila federalistička ili konfederalistička. U vezi s tim pitanjem dr. Koru-

¹¹ P. Korunić, »Jugoslavenska ideja u hrvatskoj politici 1866—1868«, u: *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU u Zagrebu* 11, Zagreb, 1982., p. o. str. 59.

¹² P. Korunić, »Jugoslavenska ideologija u hrvatskoj nacionalnoj politici i hrvatsko-srpski odnosi — u povodu knjige V. Krestića, Srpsko-hrvatski odnosi i jugoslavenska ideja 1866—1873, Beograd, 1983.«, u: *Časopis za suvremenu povijest* 16, br. 89, Zagreb, 1984.

¹³ P. Korunić, *Hrvatski nacionalni i politički program 1848/49. godine*, 200—201.

nić se, što je sasvim neobično, osvrće na moje ocjene koje nigdje nisu tiskane, a prešućuje svoje objelodanjene ocjene, ali različite od onih koje danas zastupa.

U jednom od svojih zadnjih priloga — posvećenom »Programu konfederalizma u hrvatskoj političkoj i društvenoj misli u XIX. stoljeću« i napose nacrtu austrijskog ustava koji je Ognjeslav Utješenović Ostrožinski tiskao 1948. godine — dr. Korunić je (1991.) ispričao kako je na jednom znanstvenom skupu održanom dvije godine ranije (1989.) iznio »tezu« da su hrvatski političari 1848/49. godine zastupali program konfederalizma i nastavio: »Međutim, u raspravi koja je potom uslijedila, N. Stančić je na naše iznenađenje vrlo odlučno tvrdio da hrvatski političari — pa tako, dakako, ni O. Utj. Ostrožinski — nisu za revolucije 1848/49. zastupali ideju konfederalizma, već isključivo federalizma.« Također je spomenuo moju recenziju jednoga njegovog rada u kojoj sam ponovio istu ocjenu.¹³ Riječ je zapravo o recenziji koju sam šest godina ranije (1985.) napisao za uredništvo *Historijskog zbornika*. U recenziji sam iznio više primjedaba na rukopis dr. Korunića, ali sam predložio da se rukopis neizmijenjen tiska, s tim da se u sljedećem svesku časopisa tiska moja recenzija kao diskusija. Dr. Korunić nije na to pristao, nego je povukao rukopis.

No, dr. Korunić je mogao u svojim vlastitim, koju godinu starijim radovima naći kako je »na naše iznenađenje« sam »vrlo odlučno tvrdio« da su hrvatski političari, »pa tako i O. Utj. Ostrožinski«, 1848. godine zastupali federalističku ideju. Tako je, na primjer, u jednome svom ranijem radu (1982.), zasnovanom na vrlo sustavnim istraživanjima, sve hrvatske programe o preuređenju Habsburške monarhije iz 1848/49. godine označio kao federalističke. Dapače, obradio je i Utješenovićev nacrt austrijskog ustava i izričito ga označio kao »federalistički program«, odnosno kao program zasnovan na »federativnom principu«.¹⁴

Dr. Korunić nije zaboravio taj svoj tekst. Godine 1992. on je iz njega u svoj novi prilog prepisao početne odlomke, o Utješenoviću, samo što je u nastavku, ne spomenuvši svoja stajališta iz tog teksta, napisao nešto drugo i »vrlo odlučno« izjavio da je Utješenovićev program — konfederalistički.¹⁵ A zatim se jako »iznenadio« što sam ja prije dvije ili šest godina negdje rekao da je hrvatski pokret 1848/49. — »pa tako, dakako, i O. Utj. Ostrožinski« — zastupao program federalizma.

Međutim, dr. Korunić nije ostao samo »iznenađen« mojim mišljenjem, nego je moju diskusiju iz 1989. godine označio kao »izraz stanja naše historiografije«. S tim u vezi »pita se« (među ostalim): »kako to da N. Stančić« (a) »ne uočuje temeljne probleme koji su najuže vezani uz proces formiranja samostalne suverene države Hrvatske«; (b) »zašto više naših uglednih historičara — koji su prisustvovali spomenutom znanstvenom

¹³ P. Korunić, Program konfederalizma, 106.

¹⁴ P. Korunić, »Jugoslavenska ideja u hrvatskoj i slovenskoj politici za revolucije 1848—1849. g.«, u: *Radovi* (Zavod za hrvatsku povijest) 14, Zagreb, 1982., 179—180.

¹⁵ P. Korunić, »Program konfederalizma«, 122—133.

skupu, a nakon što su čuli negiranje postojanja konfederalnog sustava u našoj prošlosti — ni jednu jedinu riječ o tome nisu rekli?»¹⁴

No, dr. Korunić nije ostao na tim retoričkim pitanjima koja, dakako, impliciraju sasvim određeni odgovor. On najprije tvrdi da »N. Staničić ne poznaje izvornu građu i literaturu koja govori o (...) konfederalnom programu«, te da »ne poznaje teoriju o tome«. Zatim izjavljuje da »zanemarivanje precizne tvorbe pojmova« zajedno s »nepoznavanjem osnovnih povijesnih činjenica« (dakle, nepoznavanje »teorije«, te »izvora i literature«, što je sve pripisao meni) »može postati krajnje opasno u raspravama o političkim i sociopravnim problemima o kojima je ovdje riječ«. A »riječ je«, kaže, »o određenju narodnog suvereniteta i time procesa formiranja političke i državne zajednice hrvatskog naroda (ujedinjene države Hrvatske)«.¹⁵

Sve je to skupa vrlo ozbiljno svraćanje pozornosti na »stanje u našoj historiografiji«, te upozorenje upućeno i njoj i apostrofiranom pojedincu kako ne misle na pravi način o »temeljnim problemima koji su najuže vezani uz proces formiranja samostalne suverene države Hrvatske«, nego da to čine na način koji »može postati krajnje opasan«. A jedini »ispravni« način je očigledno onaj koji vidi dr. Korunić. Dr. Korunić može dokazivati da je mislio na opasnost za neku načelnu historiografsku »pravu«. Međutim, problem »određenja narodnog suvereniteta« i »formiranja samostalne suverene države Hrvatske« isuviše je konkretan, a istodobno isuviše delikatan da se u vezi s njime ne bi moralo govoriti s punom odgovornošću za svaku izrečenu riječ.

»Pravna« konfederacija i realna unija

U radu s izvorima dr. Korunić postupa jednako kao s historiografijom, tj. zaobilazi ih ili netočno interpretira, što je najvidljivije u njegovoj ocjeni političkog programa iliraca i kasnijih narodnjaka.

Prije svega, u određivanju *načelne osnove hrvatskoga političkog programa* dr. Korunić je zastao na tvrdnji najprije da je ona bila federalistička, a zatim (u najnovije vrijeme) da je bila konfederalistička. Stvarno je, naprotiv, hrvatski preporodni i poslijepreporodni politički program polazio od načela suvereniteta utemeljenog u prirodnom pravu i u hrvatskom državnom pravu, te je načelno polazio od personalne unije, odnosno od samostalne hrvatske države. Ta je osnovica bila podloga i argument u političkoj borbi za konkretne političke programe koji su vodili računa o odnosu snaga i koji su zbog toga bili uži.

Kad govori o *konkretnim političkim programima*, dr. Korunić ostaje vrlo neodređen jer ne definira u čemu je po njegovu shvaćanju razlika između federalističkog i konfederalističkog programa, koju ionako kad su posrijedi konkretni programi nije uvijek lako odrediti. Ta neodređenost je to veća što isti program jedanput ocjenjuje kao federalistički a

¹⁴ N. dj., 111.

¹⁵ Isto.

¹⁶ N. dj., 111, 123.

drugi put kao konfederalistički ili federalističko/konfederalistički, a — kao što sam pokazao — općenito se njegove novije ocjene istog programa razlikuju od ranijih. Pa i kad se odlučuje za ocjenu da je neki program konfederalistički, ne razlikuje polazna načela od konkretnoga političkog programa. Najvažnije mu je utvrditi da je neki program utemeljen na načelima koja on smatra konfederalističkima, odnosno da je to »promatrajući pravno«¹⁹ konfederalistički program, a nije mu važno kako taj program izgleda »promatrajući stvarno«.

Krunski dokaz hrvatske konfederalističke politike za dr. Korunića je Utješenovićev nacrt austrijskog ustava iz 1848. godine. Nacrt doista sadrži elemente konfederalizma, ali dr. Korunić je i njega u nekim dijelovima dezinterpretirao. Ovaj put ne ispušta dijelove koji nisu u skladu s njegovim zaključcima, nego ih naočigled čitalaca interpretira netočno. On najprije polazi od krivog uvjerenja da se program sadržan u tom dokumentu, nastalom potkraj 1848. u krugu liberala okupljenih oko »Slavenskog Juga«, ni u čemu ne razlikuje od programa sadržanog u dokumentima Hrvatskoga sabora koji su nastali ranije (u lipnju) i u drugačijim prilikama, te na čije je oblikovanje utjecao i ban Josip Jelačić. Zatim mjesta koja su u Utješenovićevu nacrtu drugačija zamjenjuje u svojoj interpretaciji podacima iz saborskih dokumenata, te podacima iz druge verzije Utješenovićeve nacrtu, tiskane 1861., koja je bliža saborskim zaključcima iz 1848. godine.

Hrvatski sabor je 1848. godine iznio program stvaranja austrijske federacije, u kojoj bi Hrvatska, samostalna i ujedinjena na osnovi prirodnog i svoga povijesnog prava, bila jedna od federalnih jedinica. Hrvatska bi se pritom federativno, u »bližnji savez« povezala s Vojvodinom i Slovenijom.

Utješenovićeva koncepcija u jesen 1848. godine nešto je drugačija.²⁰ On polazi od jezično-nacionalnog načela, te nabraja narode koji bi na osnovi tog načela trebali oblikovati vlastite federalne jedinice kao »narodne države«, tj. kao nacionalne države. Između deset »narodah« austrijske zi Slovence i »Hèrvato-Sèrbije«. Prema tome, Utješenović primarno, držeći se jezično-nacionalnog načela, ne predviđa stvaranje južnoslavencarevine, koji bi imali pravo oblikovati takve jedinice, Utješenović nalaže federalne jedinice u Habsburškoj monarhiji, nego zasebne slovenske i zasebne hrvatsko-srpske jedinice koja bi obuhvatila Hrvatsku i Vojvodinu. Ipak, u njemačkoj verziji teksta iz 1848. godine spominje mogućnost da se oblikuje manje federalnih jedinica, njih sedam do deset, pri čemu je vjerojatno predviđao da bi se u jednu jedinicu mogli spojiti Slovenci u »Hèrvato-Sèrbiji«, ali to je tek rezervno rješenje.

Drugačije je u varijanti nacrtu koju je Utješenović tiskao 1861. godine. Tamo nabraja sedam nacija koje žive u sklopu Monarhije, te kao jednu od njih navodi južne Slavene koji se sastoje od Srba, Hrvata i Slovena-

¹⁹ N. dj., 109.

²⁰ Podatke iz Utješenovićeve »Osnove za savezno preporođenje cesarevine austrijske po načelu ustavne slobode i narodne pravstvene jednakosti« preuzimam prema tekstu objelodanjenom kod: P. Korunić, Program konfederalizma, 141—153.

ca: »Südslaven (Serben, Kroaten, Slovenen)«. ²¹ Prema tome, u toj varijanti Utješenović u etničko-nacionalnom pogledu razdvaja Srbe i Hrvate, a u političkom se pogledu vraća programu Hrvatskog sabora iz 1848. godine.

Dr. Korunić je Utješenovićev program iz 1848. godine dezinterpretirao već tiskajući njegov nacrt austrijskog ustava iz te godine kao prilog svom radu. On u Utješenovićev tekst, na mjestu gdje su nabrojene nacije koje žive u Habsburškoj monarhiji, uz ime »Hervato-Sèrbli« dodaje svoje tumačenje te to mjesto u Utješenovićevu nacrtu, kako ga je u svom radu tiskao dr. Korunić, glasi: »Hervato-Sèrbli (Hrvat i Srbi; op. P. K.)«. On, dakle, izraz »Hrvato-Srbi« jednostavno izjednačava s izrazom »Hrvati i Srbi«, premda prvi govori o shvaćanju prema kojem su Hrvati i Srbi jedan narod s dva imena, a drugi ih razlikuje kao odvojene individualnosti. Nadalje, interpretirajući to mjesto, on u svom tekstu svoje »Hrvate i Srbe« i Utješenovićeve »Hervato-Sèrbli« smješta isključivo u Hrvatsku. Naprotiv, riječ je o svim Srbo-Hrvatima u Monarhiji, tj. u Hrvatskoj i u Vojvodini, jer Utješenović vojvodanske Srbe nigdje ne spominje zasebno. Govoreći o tome koje sve narode Utješenović nalazi u Monarhiji, dr. Korunić, naime, nabraja: »... Hrvati i Srbi ('Hervato-Sèrbi', 'Kroatoserbi' — u Hrvatskoj), Slovenci.« ²² Nakon toga je mogao mirno tvrditi kako je Utješenovićev program — »država Hrvatska«.

Dr. Korunić je konstatirao da je Utješenović u »određenju« nacionalnih individualnosti »polazio od prirodnog i narodnog prava (od prirodnog prava svakog naroda na njegovo samoodređenje) te od etničkog i jezičkog načela«. Također je sasvim opravdano ustvrdio da je »Ostrožinski odlučno odbacio historijsko pravo«. ²³ Istodobno, suprotno toj tvrdnji, Utješenovićev nacrt austrijskog ustava uzima kao dokaz da je hrvatska politika 1848/49. zagovarala stvaranje »ujedinjene Hrvatske«, i to na osnovi ne samo prirodnog nego i historijskog prava. ²⁴

Očigledno je da se politički program hrvatskog pokreta 1848. godine mijenjao ovisno o mijenama dinamičnih političkih prilika, te da nije bio sasvim homogen, jer su pojedine skupine zastupale različite varijante rješenja političkog položaja Hrvatske u Monarhiji. Ako povjesničar želi ocijeniti hrvatski pokret 1848., mora utvrditi koje su skupine nosile određeni program, te koji je program i kada u njemu bio dominantan. Prema mojoj ocjeni, dominantni program tog pokreta bio je onaj koji je formulirao Sabor i koji je predviđao federalističko preuređenje Habsburške monarhije, samostalnu Hrvatsku u njezinu sklopu i »bližnji savez« Hrvatske, Slovenije i Vojvodine. Naglašenije konfederalistička i srpsko-hrvatska varijanta programa skupine liberala, u kojoj se kretao Utješenović, nastala je u jesen 1848., u vrijeme kada Sabor više nije zasjedao, kada je i ban Jelačić bio izvan zemlje, kada, dakle, u Hrvatskoj nije bilo tijela koje bi moglo politički nastupati i govoriti u njezino ime, a skupina u kojoj je Utješenovićev program nastajao bila je odsječena

²¹ Vidi: P. Korunić, Program konfederalizma, 143.

²² N. dj., 124.

²³ N. dj., 123.

²⁴ N. dj., 140.

od glavnih središta odlučivanja o sudbini Monarhije. Utješeničeva koncepcija je bliska onoj u »Osnovi zakona o odnošenju trojedne kraljevine prema monarkiji austrijskoj«, koja je nastala na proljeće 1849. također među liberalnim članovima saborskoga Velikog odbora koji su se okupljali i kada Sabor više nije zasjedao.²⁹ Hrvatska je u vrijeme zasjedanja Sabora bila djelatni politički činilac u Monarhiji, a nakon što se na jesen 1848. pokazalo da Jelačić sa svojom krajiškom vojskom (najkvalitetniji sastav borio se pod zapovjedništvom maršala Radetzkog u sjevernoj Italiji) ne može svladati mađarsku secesiju, odlučivanje o sudbini Monarhije u potpunosti se prenijelo na bečko središte i njegov ratni sukob s mađarskom revolucijom. Oba programa iz kruga hrvatskih liberala nastala su u vrijeme kada su se prilike okretale ili (u proljeće 1849.) već potpuno okrenule prema rješenju u kojem je i manje radikalni program Hrvatskoga sabora postao sasvim neostvariv. Zbog toga je Utješeničev program zanimljiv radi ocjene samoga liberalnoga kruga, ali sam taj krug nije imao odlučnu riječ u hrvatskoj politici, a Utješeničev je nacrt (tiskan upravo u vrijeme kad je ugušen bečki ustanak) kao konkretni politički program već bio sasvim nerealan.

To je razlog zbog kojeg sam ocjenjivao, a i danas ocjenjujem da je program hrvatskog pokreta 1848. godine o preuređenju Habsburške monarhije i položaja Hrvatske u njoj bio utemeljen na načelima federalizma, što je bilo povod za »čuđenje« dr. Korunića i njegovu ocjenu o »opasnosti« takvog stajališta.

Dr. Korunić je i brojne druge programe hrvatskog 19. stoljeća proglasio konfederalističkim, također ne razlikujući njihovo »pravno« polazište od konkretnog programa, koji redovito nije bio konfederalistički.

Grof Janko Drašković je, na primjer, »promatrajući pravno« vjerojatno i stajao na konfederalističkom programu odnosa Hrvatske s Ugarskom,³⁰ ali jedini konkretni politički zahtjev njegove »Disertacije« iz 1832., da Hrvatska (uz teritorijalnu cjelokupnost) dobije samostalnu vladu neovisnu o ugarskoj vladi, ne daje dovoljnu osnovicu za izvođenje zaključka da je on stvarno zahtijevao uspostavljanje konfederalnog odnosa između Hrvatske i Ugarske. Osim toga, stvarni (ne načelni) konfederalni odnos Hrvatske s Ugarskom pretpostavlja najmanje konfederalizaciju čitave Habsburške monarhije, a takvim razmišljanjima nema traga kod Draškovića, koji traži oslonac u vladaru i očekuje da će Hrvatska povoljniji politički položaj prema Ugarskoj upravo »od kralja našega (...) isprobiti«.³¹

Zar se može bez ograde tvrditi da je Hrvatski sabor 1848. godine zahtijevao konfederalni status za Hrvatsku u Habsburškoj monarhiji ako je on u svom zaključku »O osnovi odnošenja sroču Ugarske i Austrije« (koju, uostalom, dr. Korunić donosi u prilogu svom zadnjem radu)³² predviđao

²⁹ P. Korunić, *Hrvatski nacionalni i politički program 1848/49. godine*, 201. Tekst je također otisnut u prilogu nav. radu, str. 240–243.

³⁰ P. Korunić, *Program konfederalizma*, 109.

³¹ J. Drašković, *Disertacija ili razgovor gospodi poklisarom*, Karlovac, 1832., 10. Usp. i kod: F. Fancev, »Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790–1832)«, *Grada za povijest književnosti Hrvatske* 12, Zagreb, 1933.

³² P. Korunić, *Hrvatski nacionalni i politički program 1848/49. godine*, 233–234.

postojanje »središnjeg sabora« za čitavu Monarhiju i vladu odgovornu tom zajedničkom parlamentu (»ukupni odgovorni ministarstvo za čitavu monarkiju«) i ako je tim središnjim tijelima prepuštao najvažnije državne poslove: vojsku, vanjsku politiku (prema drugim saborskim dokumentima),²⁹ trgovinu i financije za zajedničke poslove, te je predvidio da i Vojna krajina u vojnim poslovima bude podvrgnuta ministarstvu rata? I Utješenovičev nacrt austrijskog ustava predviđa postojanje središnjega zakonodavnog tijela i vlade kojima bi bili prepušteni zakonodavstvo i izvršna vlast u vezi s vojskom, vanjskom politikom, trgovinom, vanjskim i unutrašnjim prometom i financijama. Elementi konfederalizma u njemu su mnogo izraženiji nego u saborskim zaključcima, ali bi trebalo potanje odvagati odnos tih i federalističkih elemenata.

Članak 42. Sabora 1861. godine (koji dr. Korunić također donosi u jednom svom radu)³⁰ načelno uopće nije polazio od konfederativnog odnosa Hrvatske i Ugarske. On je, dapače, tumačio da je 1848. godine »pravno prestala« svaka dotadašnja »budi zakonotvorna, budi administrativna, budi sudstvena sveza« Hrvatske s Ugarskom, te da je Hrvatskoj ostala s Ugarskom zajednička jedino vladareva osoba. Prema tome, to je načelo personalne unije. Ali članak je konkretno izražavao spremnost Hrvatske da uz određene uvjete obnovi državopravnu vezu s Ugarskom, tj. konkretni politički program tog članka predviđao je »užju državno-pravnu svezu« s Ugarskom, odnosno prihvaćanje odnosa koji su se političkim jezikom toga vremena nazivali »realnom unijom«. A kao poslove koji bi ostali u nadležnosti hrvatske autonomije navodi upravu, sudstvo, prosvjetu i bogoštovlje, što znači da najvažnije državne poslove prepušta ugarsko-hrvatskim tijelima ili tijelima zajedničkim za čitavu Monarhiju. Može li se to nazvati konfederacijom?

Umjesto zaključka

U ocjenama pojedinih problema iz hrvatske povijesti s dr. Korunićem ili s drugim povjesničarima mogu se slagati ili ne slagati. Međutim, pretpostavka za razgovor o ocjenama dr. Korunića ipak je raščišćavanje činjenične osnove ovdje tek nekih razmatranih njegovih ocjena. Zbog toga je bio potreban ovaj prilog. I zbog hrvatske historiografije.

²⁹ Manifest naroda hrvatsko-slavonskoga, vidi: P. Korunić, *Jugoslavizam i federalizam u hrvatskom nacionalnom preporodu 1835-1875. Studija o političkoj teoriji i ideologiji*, Zagreb, 1989., 171-178.

³⁰ P. Korunić, *Jugoslavizam i federalizam u hrvatskom nacionalnom preporodu 1835-1875*, 235-237.

SUMMARY

WHAT ALL HAVE HISTORIANS INVENTED?

The author alerts that some characteristics of P. Korunić's work signify a rupture with the traditional Croat historiography, which has been shaped by professional correctness and responsibility. He discusses Korunić's appraisal of existing historiography, including his earlier and more recent evaluation of the Croatian and Yugoslav idea as well as the idea of federalism and confederalism in the program of the Croatian national (Illyrian) movement and of the National Party during the first and the second half of the nineteenth century, respectively. He judges that the Slavic idea and the idea of the Yugoslav »cultural nation« tended toward elimination of regional particularism and identification of the Croat nation with the non-Slavic German, Magyar, and Italian nation. The idea of Croatian national state (»political nation«) progressively assumed the role of identification and differentiation of the Croat vis-a-vis Slavic and Serb nation. He also thinks that the Croatian national movement based its political program on the principle of state independence of Croatia and on the personal union with the lands of the Habsburg Monarchy, and that its concrete political program assumed federated position of Croatia in the Monarchy.